

TORNAI JÓZSEF  
**Az esztétikai nihilizmus**

*Varanisi*, város a Gangesz partján. Aki itt hal meg, nem kell újjászületnie. Éjjel-nappal égetik a halottakat. Ők nem a haláltól, az újramegtetesüléstől félnek. Sokat szenvedtek, de most már boldogok. Átélem reménységüket és mosolygásukat a semmi előtt. „Az ember nem más, mint ami történt vele”, mondja az egyik hindu aszkéta. Lehet, hogy ez történelemfilozófia?

\*

*Mindig is irigyeltem* a nagy zeneszerzőket, olyan csodákkal tudtak meglepni és hosszú ájulatban tartani. Most megnyugodtam: ők is olyan sorsnak dobták életűek voltak, mit mi, többiek. Jaj, jaj, egy zeneszerző semmivel sem szenved kevesebbet, mint egy költő!

\*

*A szinte mindennapos versírás* mint a hullámról hullámra meghosszabbított élet folyama. Minden percemet vers-tarajokkal kell tovább éltetnem.

\*

*Öt évvel ezelőtt* azzal vádolt meg a bukovinai román pápa egy lányt, hogy megszállta az ördög. Megkínozta: vallja be bűnét. A lánynak nem volt mit bevallania. A pápa társai segítségével keresztrefeszítette. Négy napig szenvedett az ártatlan, és meghalt. A bíróság tizenkét évi börtönre ítélte a pópát. Most, öt év után, jó magaviselete miatt szabadlábra helyezték. A Vatikánban is van ördögűző tanfolyam. Gyakorlati alkalmazásáról nem tudok.

\*

*Jézust is vallási gyűlölködés* juttatta keresztfára. Nem fogadta el a hivatalos farizeus jahvista tanítást mint egyetlen hitet. Megölték. Ártatlan volt a hívei, bűnös a más hitűek szerint. Fölösleges arról beszélni, hogy gyilkosai zsidók voltak. Ő is az volt, csak eretnek. A farizeusok azt mondják, nem történt büntetés. Ezt állítja minden igazhitű vallás a másik igazhitűről.

\*

*Gondolkozásomban* a létezés-muszáj ontológiájáig jutottam. Nem tudom, ez-e az utolsó állomásom. Csak azt, hogy a létezés kezdetéről és szükségszerű végéről szóló filozófiai és vallási tanítások archaikus mániák, mert egyoldalúak. „Fájdalom a boldogságnak egyik alkatrésze” – ahogy Arany írta. Se kezdet,

se vég nincs: létezni muszáj, ahogy szenvedni és gyönyört élvezni is. Nincs választásunk. A tövisekkel együtt a rózsza szépsége és illata is a mienk. A mániákusok tévedése nem ok arra, hogy ne lássam teljesnek, mindenoldalúnak és mindenformájúnak a létet, a létezését. „Sír a szemem, nevet a szám, akkor mulatok igazán” – mint ez az axiómának mondható népdal is hirdeti. Ez a sziámi ikermulatság az élet, az életem.

A létezés-muszáj brutalitását mutatja az is, hogy megöljük és megesszük állatstvéreinket. Nem tudom elfogadni. Nem változtathatok semmit a tápláléklánc törvényén, de a húst csak úgy fogyasztom el, mint a létben rám kényszerített szerepet. Aki eszik, nem én vagyok. Ez az egyetlen menekvés számunkra, mint a Bhagavad Gíta tanítja.

\*

*A budapesti amerikai nagykövethő* a televízióban: „Fölkérjük a magyar kormányt, hogy a médiatörvényt és az alkotmány sarokpontjait vizsgálja meg, eleget tesznek-e a demokrácia szabályainak?” Döbbenet hallgatom a nagyon rosszarcú nő követelését: ilyen közönségesen és leplezetlenül parancsol egy úgynevezett szuverén országnak? Tudom, annak idején Kádárnak a pesti szovjet nagykövet sem szabta meg, mit tehet, mint mondhat, mit írhat. Ha intézkedett, csak titokban, a függöny mögött.

Most más a stílus.

Orbán miért nem vallja be, hogy a Fehér Ház a világ névtelen pénzhatalmainak utasításait végrehajtva avatkozik be a magyar belügyekbe? Avatkozik? De hiszen övék itt minden! Ha Orbán nyilvánosságra hozná, mennyire színpadi bábu szerepre van kárhozthatva, legalább a maga becsületét megvédve, le kellene mondania. Nem teszi meg, mert profi politikus. Különben is csak rosszabbul járnánk, ha a nemzetközi (az előző párt) hajtának végre a tengeren túlról érkező követeléseket.

\*

*Azon gondolkodom*, amit a fiam mondott most, hogy összes verseim negyedik, befejező könyve is megjelent. „Életművem” egésze könyvvé vált. Hetven év alatt ötven verseskötetem született. Szabolcs azt mondja, nem helyes, ha engem más költők közé sorolnak. Szerinte nagyon különbözöm tőlük. Én inkább helyeslem az efféle összevetéseket, hiszen a hagyomány, a folyamat része szeretnék lenni. Annyi azonban biztos, hogy többféle orvosságos fűből készültek az én verseim főzetei, mint, mondjuk, Nagy Lászlóé, Juhászé, Csoórié, Jékelyé és másoké.

Mik ezek a gyógyfüvek?  
 ösköltészet,  
 magyar népköltészet, népdal,  
 szabad asszociációs technika,  
 szürrealista képalkotás,  
 animisztikus és mitikus vonások,  
 filozófiai, teológiai háttér,  
 természettudományos kifejezések (csillagászat,  
 fizika, élettan),  
 avantgárd szerkezetek,  
 etnológia,  
 paradox látásmód.

Ha ezeket együtt veszem, csakugyan összetettebb a kép: ilyenformán megkülönböztet más XX. századi magyar és külföldi költőktől.

\*

„Ha egy ember sohasem mond ellent önmagának, annak az az oka, hogy valójában sohasem mond semmit” (Miguel de Unamuno).

\*

*Olvasom életem első verseit* (1942–49), és azt érzem, ilyen módon vissza lehet menni az időben. Ezek a kezdeti hangok nemcsak önmagukban, de nyelvezetükben is egy tizennegyedik évében járó kamasz világot, helyzetét, akkori létét idézik elém. Ennek a rövid versnek például soha többé nem tudom a gyermeki rápillantását megismételni. (Tudom: a kozmosz tagja és megszólítója voltam már akkor is):

*Semmi  
 nem él  
 csak fönt a csillag*

*a lét nem látja  
 hiába néz el  
 vízszemével  
 a csillagig*

\*

*Orphikus ősigék.* Goethe öt ilyen ősigét talál az orphikus tanokban: a Daimon, a lélek; a Tüché, a lehetőség; az Érosz, a szerelem; Ananké, a sors és Elpisz, a reménység fogalmát. Ha ezek ősigék, akkor milyen varázsszó található egy-egy régi népdalunkban? Mint ebben:

*Elejbe, elejbe,  
 sej, lovam elejbe,  
 be tanálnék ugrani  
 a virágos kertbe.*

*Be tanál ugrani  
 sej, a virágos kertbe,  
 a szerelem bimbóját  
 le tanálja törni.*

*Vagy Hopp, ide tisztán,  
 szép pallú deszkán,  
 nem leszek többé  
 nyoszolyó leány.*

*Ha leszek, leszek  
 menyasszony leszek,  
 annak is pedig  
 legszebbje leszek.*

*Vagy Kis kece lányom fehérbe vagyon,  
 fehér a rózsza, kezébe vagyon,  
 mondom, mondom, fordulj  
 ide mátkám asszony,  
 mondom, mondom, fordulj  
 ide mátkám asszony.*

*Vagy Ahol keletkezik  
 egy ékes, nagy út,  
 amellet keletkezik  
 egy halastó-állás,  
 haj, regő, rejtem,  
 haj, regő, rejtem!*

*Azt is felfogá  
 az apró sárocska.  
 Arra rászokik  
 csodafiú szarvas,  
 haj, regő, rejtem,  
 haj, regő, rejtem!*

*Vagy Homlokomon vagyon  
 fölkelő, fényes nap,  
 oldalamon vagyon  
 árdeli szép hold,  
 jobb herémen vannak  
 az égi csillagok.  
 Haj, regő, rejtem,  
 regő, rejtem!*

*Szarvamon vagyon:  
 ezer gyertya vagyon,  
 szarvam hegyein vannak  
 százezer sövények,*

*gyulaszlag, gyulaszlag,  
holtatlan alusznak.  
Haj, regő, rejtem,  
regő, rejtem!*

\*

*Jaj, olyan jó, hogy vannak* társaink! A fák, a szajkó, az ebihalak, a fácánok, a lovak, szép, sárga sörényű kancák és folyók, hegyi ösvények. Ugye, milyen jó, hogy nem vagyunk egyedül a csillagok kegyelmére bízva?

\*

*A vers a túlzásokból él*, akár olyan a túlzás, mint a „Beszél a fákkal a bús őszi szél”, vagy „Istenem, Istenem, áraszd meg a vizet”, vagy „lúdbörzik az agyagos domb bőre”, vagy „mi zörög, mint malom a pokolban”, vagy „a dolgok esti lélekvándorlása”, vagy „mint távoli nap, vakít a szívem”, vagy „mint széttépett angyal, vakít a fenyvesben a hó” és a többi. Valójában szinte mindegyik hasonlat vagy metafora. A művészi hatásnak ez a titka. Azonban mértéket kell tartani. Vannak költők, akik túllépik a határokat, emiatt a hatás éppen a művészi kifejezés ellen fordul. Persze e határok végtelen viták tárgyai.

\*

*Illyéssel álmodtam.* Nagy tömegben álltunk, hallgattuk a fölolvast, Baudelaire-ről volt szó. Vártuk, mikor végez, mert hozzá akartunk szólni, valamit bírálni, kiigazítani abban, ami elhangzott. Illyésen vadonatúj, barna öltöny volt. Annyira új, hogy az árcédula ott virított a zakója hajtókáján, oldalt, a nadrágján. Éreztem benne a lendületet, a fiatalságot: olyan volt, amilyenek mindig tiszteltem, amilyen én is szerettem volna lenni.

\*

*Vendégeinkkel a szabad akaratról* beszélgettünk. Idéztem Planckot, aki szerint, ha az ember szabadnak érzi döntését, akkor az is. Én bonyolultabbnak fogtam föl a dolgot. Azt mondtam: az ember nem állandóan, nem folyamatosan szabad, csak határhelyzetekben, döntési szituációkban az. Nehéz indokolni, de ilyenkor mintha súlytalansági állapotba kerülnek, tehát semmi sem határozza meg szabad akaratom érvényesülését. Beszélgetőpartnereim egyikének erről az jutott eszébe, hogy vallásos fia ugyanilyen súlytalan lebegésként élte meg megtérését. „Mégis látnod kell éppen emiatt a kettő közti különbséget”, érveltem. A vallási megtérő mindig egy határozott hitnek, tanításnak, Istennek rendeli alá magát. Egy hindu azt ismeri föl ilyenkor, hogy

az avidjából a vidjába (nem tudásból a tudásba) lép át: fölismeri a Brahma-átman (egyetemes és egyéni) azonosságot, a muzulmán Allahnak, a keresztény Krisztusnak veti alá magát, mondja azt: legyen meg a Te akaratod. A szabadnak érzett pillanat, a nagy megkönnyebbülés tehát nem univerzális: egy-egy kultúrkörhöz kötődik. Lehetetlen, hogy egy hindu Allahnak vagy Krisztusnak, egy keresztény Brahmának a fönnségét ismerné föl. A szabad akarat perce viszont teljesen független kontinensektől és hitágazatokról, monoteista vagy politeista szemlélettől. Az összehasonlításból az derül ki számomra, hogy mivel a különféle istenhitek hagyományhoz, földrészhez, civilizációhoz vannak kötve, nem tarthatnak igényt az egész emberiség közmeggyőződésére.

\*

*Megint birodalomépítés* folyik itt, mint volt az asszírok, babilóniaiak, egyiptomiak, Nagy Sándorok, rómaiak, oroszok, németek esetében. És megint ugyanarra a sorsra jut majd a hatalomnak az az illúziója, hogy mivel (most) láthatatlan és hadserege sincs, nem lehet ellene védekezni. Amerika, miután az orosz rémhatalom eltűnt a színtérről, fölszámolja a demokratikus piac és a politikai irányítás utolsó látszatát is. Az Egyesült Államok azonos egy ügynevezett nemzetközi nemzettel, tehát éppúgy „örökkévalóságban” gondolkodik, mint elődei. Európát már fölfalta, az Európai Uniót merő látszattá tette, a Közel-Keleten, Ázsiában, Afrikában még sok a dolga, ez az a föladat, amelynek nem lehet a végére érni, de határtalan erőszakkal és szenvedéssel, sőt ismétlődő háborúval jár együtt. A Nagy Terv megvalósíthatatlan, a tervkészítők és kivitelezők azonban biztosak abban, hogy „most először” minden sikerül.

Megvalósul a Földön az „Isten országa”, vagyis a mohóság kielégíthetetlen ösztönének a műve.

A jelszavak: demokrácia, emberi jogok, szabadság, egyenlőség, tolerancia, multikultúra és a többi. Mindez egy romboló mánia nyelvezete, ködfátyol a világon, az emberek agyán: nem lehet letépni, míg szinte magától szálaira nem szakad, és – mint annyiszor – nem marad a helyén semmi.

De hát ki érti ezt?

\*

„*A paradoxon a dogma ellentéte*, az eleven gondolkodás jele, sohasem féligazság, mert az érvet és ellenérvet egyaránt magában hordja” (Schubert Gusztáv).

\*

*Az amazonasi esőerdőknek* csupán egyötöde maradt meg, hallom egy műsorból. Megdöbbenek: ez nemcsak számtalan madár és emlősállat halálát jelenti, hanem a föld oxigénkészletének óriási csökkenését is.

Mi van most a valaha végtelen dzsungel helyén? Aranybányák, szántóföldek, városok? A világ mindenestre újabb végzetes lépéssel került közelebb a pusztuláshoz.

\*

*2010. január elseje.* Érdemes itt megállnom. Az isten se mossa le rólam, hogy nyolcvanöt éves vagyok! Jaj, mi vagy mik voltak fontosak életem folyamán? Nehéz sorrendet fölállítanom, inkább csak értékelhetek. Nyilvánvaló, hogy az erkölcsi-esztétikai nihilizmussal való küzdelemben legerősebb fegyverem a szellemi-lelki tartásom volt. A megismerés minden formája. A magamé és a világé, az embereké. Az első helyen mégis a versteremtés áll; az esszék, a prózai írások, a műfordítások is gazdaggá, sokpólusúvá tették a gondolkodásomat. Akárcsak a filozófia, a régészet, a geológia, a paleontológia, a biológia, a fizika, a csillagászat, a történelem, a néprajz és a teológia.

De a vers az, amely azonos az egész ösztöni és tudati világgal, a szervezetemmel. Ezt egészíti ki a többi művészet: a zene, a festészet-szobrászat, grafika, a népművészet, népdal, az ősi népek kultúrája. Fölpült bennem valamilyen általános kép, szemlélet: ezt nehéz nevével nevezni. Mindenesetre olyasmi, amire kamaszkorom eszmélkedése táján határozottan kezdtem törekedni.

Ami sokkal nyersebb, vadabb volt mindezeknél, az a szerelem.

Tizenöt-tizenhat esztendősen átéltem, és nem is gyógyultam ki belőle öregkoromig. Kilenc véres, fájdalmas szerelmi kapcsolatban volt részem, mindig mindegyikben párhuzamosan a verseimmel, mert nincs nagyobb ihlető erő, mint ez a szenvedéssel teljes örület. A szépség és a test egzaltációja. A szerelemben átlépünk a másikba, vagyis kicseréljük egymás lelkének formáit. Így mindketten kapunk olyan tulajdonságokat, melyek új vonásokkal egészítik ki a sajátjainkat. Ha önzők voltuk, nagylelkűek leszünk, ha nem szerettük, mondjuk, csak a hangszerezen zenét, egy énekesnő bevezethet a vokális művészet birodalmába, ha túlságosan csupán azt akarjuk elérni, amire a természetünk hajt, lassan elfogadunk

más életterveket is, ha nem volt elég az empátiánk, most mélyülhet és így tovább. Ugyanilyen átformáló hatást tehetünk szerelmünkre is: olyasmire is fölhívjuk a figyelmét, ami azelőtt nem volt fontos neki. Nehezen meghatározható cserebomlásról van szó, amely némelykor negatív változásokat is hordozhat. Például féltékenyek leszünk, meggondolatlanok, olyan szilaj ösztönök törhetnek ki belőlünk, hogy a másik nem ismer ránk. Az is előfordulhat, talán ez a legjellemzőbb, hogy akaratunk megszűnik, alárendelődik szerelmünk akaratának. A varázslattól aztán csak fájdalmas és tragikus események árán szabadulhatunk meg.

Mindez a véres, valódi kinyitódás következménye. Mégpedig a teljes, védtelen kinyitódásé: ez éppolyan széles utat vág az elragadtatások, extázisok irányába, mint az elveszettség állapotába, akár az öngyilkosság fontolgatásáig.

A szerelem napjai konfliktusokkal: fölemelkedésekkel és halálos zuhanásokkal telnek. Ha egyensúlyt teremtünk, vagy nem kölcsönös többé az odaadásunk, a szerelmi transzcendálás kezd szűkülni, a szenvedés bővülni. Ezt csak teljessé teszi, és végtelenségig fokozza a szexuális együttlétek során a szeretkezések félig vagy egészen ájult lebegése valami általában ismeretlen dimenzióba, mert se nem egészen idegi-testi, se nem egészen lelki-érzelmi meg rázkódtatás. Én ezt az állapotot a lét legegziisztenciálisabb eredményének tartom. Semmi sem hasonlítható hozzá, és semmivel sem pótolható. A szeretkezések nélküli szerelem olyan, mint valami álombeli utazás olyan tájon, amely a valóságot semmi módon nem közelíti meg.

Erre csak akkor eszméltem rá igazán, mikor a diákkori félig-meddig testi érintések után a valódi, totális egyesülést megismertem. Mindegyik szerelmemmel átéltem ezt, mégpedig annál irtózatossabb erővel, minél érettebb, idősebb lettem. Ez már a lépcsőnek az a foka volt, amiről csak a zene, a vers és néha a képzőművészet, a film képes, de akkor is többnyire csupán szimbolikus víziót adni. Amit libidónk ilyenkor megteremt, az nemcsak a legszebb, hanem a legmagasabb-mélyebb emberi lényeg megvalósulása. Az volt az én számomra is.

\*

*Az esztétikai nihilizmus.* A XIX. század végén Nietzsche vállalkozott arra, hogy néven nevezze az újkori változás lényegét, azt, hogy az európai ember átlépett az erkölcsi nihilizmus időszakába. A szim-

bolikusan megfogalmazott „az Isten halott” kijelentést sokszorosan igazolta az I. és II. világháború, az atombomba ledobása, a két világ, a keleti meg a nyugati évtizedekig tartó, kisebb-nagyobb háborús konfliktusokkal terhelt XX. százada.

Az erkölcsi nihilizmus máig is növekvő győzelmét közben szinte észrevétlenül követte az esztétikai nihilizmus. Éveken át csak értékvárnak hittem. Nem könnyű meghatározni, mikor kezdődött az eretnecség, mikor ért véget a középkorban s részben a reneszánszban is nyomasztó egyházi irányítás. Amikor csak bibliai témájú, tehát szakrális képeket, freskókat, szobrokat, templomokat tervezhetett és készíthetett Greco, Tiziano, Raffaello, Michelangelo, Mantegna, Leonardo mester és sok más velük együtt. Igaz volna, amit Pilinszky állít (majd, igaz, vissza is von), hogy csak szakrális művészet van, akkor az sincs, mert nincs mihez viszonyítani. Úgy látom, hogy a képzőművészet szekularizációja a barbizoni festőkkel kezdődött, és az impresszionistákkal folytatódott, hogy a kubizmussal, strukturalizmussal, szürrealizmussal, majd a többi izmussal és végül az absztrakttal folytatódjék, de még ne fejeződjön be, mert aztán jött az amerikai action painting, a popart és az európai opart festészet-szobrászat, mindegyiknek jól ismerjük a nagy és kisebb megvalósítóit. A szabadság persze egyenlő a minél több szabadsággal, és a XX. század végéig, máig bármilyen ötlettel, mázsolmánnyal, a ronda kultuszával, élvezhetetlen színekkel és formákkal megjelenhet bármelyik „zseni” a piacon, ahol semmi nem számít, csak a kultikus név vagy gátlástalan esztéták hejehujázása Andy Warhol vagy márki más körül, aki, mondjuk, egy női fenékkal keni rá jó vastagon a festéket a sok méteres vászonra. Művészetnek számít a graffiti is, a terekre, sőt az aszfaltra húzgált színes összevisszaság is.

A zenében, azt hiszem, a tizenkétfokúsággal kezdődött a „fejlődés”, Cage csöndben, hang nélkül a zongoránál ülő show-jával folytatódott, a dzsessz diszkóricsajjává fajult, és végül a hangjegyek nélküli irkafirkák alapján játszó zenészek „véletlen” rögtönzéseivel szüntette be a zeneszerzést, ahogy ezt halála előtt nem sokkal Petrovics Emil is keserűen elpanaszolta. A hetvenes évek diktatúrájában bízunk abban, hogy a népzene ellenáll a kommersznek, nagy volt a föllendülés nálunk, Romániában, Szlovákiában is. Mostanra mindent elsöpört az arénákban millióknak elektromos erősítővel fülsüketítővé

tevő popzenés tömegőrület. Mi, magyarok ezzel élvezredes ázsiai, pentaton értékeinket veszítettük el. Ünneplő társaságok, fiatalok nem tudnak már népdalokat énekelni. A határokon kívül láthatólag még jobban tartja magát a népzene, a néptánc. De ott is halálra van ítélve, ahogy az amerikai antikultúra vívmányai elterjednek.

Az irodalomban bonyolultabb határokat szabni, mert a nyelv, bár változik, és egyre gyorsabban reagál a globális átalakulásra, mégis konzervatívabb, köti a szokincst, a nyelvtant, a gondolati meghatározottságot. A költészetben alighanem a szabadvers nagy lehetőségei adtak teret egyúttal a semmit-kifejező szöveggyártásra. A prózavers, amely Baudelaire és Rimbaud kezében még nagy hódítás volt, az utódok kezén (kevés kivétellel) tömény verbalizmussá torzult, összefüggéstelen szótörmelékké (Jacques Roubaud). A mai nemzedék nem is tudja már, vagy nem törődik vele, hogy a vers elsősorban művészet, és nem nyelvipar. Franciaországban a sok újítás szinte teljesen el is tüntette az irodalomból a költői műveket. Belgiumban még mindig írnak költeményeket is. A regénnyel, a novellával, a drámával az történt, hogy a műholdas, internetes, televíziós tájékoztatási áradat mindegyiket messze maga mögött hagyta éppen abban, ami a lényegi értékük volt: új információk, váratlan léthelyzetek közlése, igazság és erőszak következetes föltárásában. Az esszé, a tanulmány, az értekezés megőrizte a maga helyét. Ezeket viszont csupán egy nagyon vékony, néhány ezres értelmiségi olvassa.

Annál nagyobb az aranybetűs, semmitmondó, sok száz oldalas regények, lelki tanácsadók szerzőinek sikere. Emlékszem, amikor még csak Tolkien hódította el a nyugati mesére éhezők tömegét az igazi irodalomtól. Ma már ezek a nagyságok egymással versengve árasztják el a könyvpiacot, hajtják a számlálatlan dollárhasznot kiadóiknak. Ráadásul a krimik, az álvallásos és áltranszcendens, ezoterikus művek bármilyen példányszámban eladhatók: az emberek megváltásra várnak, s az ezekben található tanokban megkapaszkodhatnak. Ez ma a nagy üzlet, nézzük meg a havonta büszkén közölt toplistákat!

A nihilirodalom ilyenforma tömegdiadala azonban semmi ahhoz képest, ahogy a hollywoodi véres, fantasztikus, szex- és pornófilmek elsöpörték az útból a modern művészet és kultúra legnagyobb vívmányát, a művészi filmet. Nem hiszem, hogy van lelkileg-szellemileg érzékeny, modern ember, akire a 60–70-es évek francia, olasz, spanyol, angol, ameri-

kai, lengyel, magyar alkotások ne lettek volna életszemlélet-meghatározó hatással. Truffaut, Resnais, Fellini, Godard, Antonioni, Buñuel, Robbe-Grillet, Andrzej Wajda, Kavalerovicz, Bergman, Jancsó, Kósa, egy sor angol meg amerikai rendező: Kubrich, King Vidor, Michael Cimino, Coppola művészi és gondolati alkotásai merőben új kultúr-korszakkal kecsegtettek. A veszteség, amellyel az amerikai pénzipar elhatalmasodása lerombolta ezt az új modernségnek látszó folyamatot, fölmérhetetlen. Véget ért egy reneszánsznak is beillő civilizációs korszak, hogy átengedje helyét a legendásabb szóval is csak tömény kommersznek nevezhető tömeggyártásnak. Ezzel valójában az esztétikai nihilizmust végső diadalra juttatva. Innen már nincsen visszaút se a költészet, se a regény, a dráma, a festészet, szobrászat, építészet felé. A zenében húsz éve a popzene

szemete borít el mindent. Bárki ellenem vetheti, hogy utóvédharcokat még folytathatunk. Ezt meg is tesszük. Én magam is olyan verseket és esszéket írok néhány költővel együtt – és velünk küszködnek a víz felszínén maradásért némely külföldi társaink is –, amelyben a „szabadság és szerelem” vagy a „szellem és a szerelem” még elevenen él. De „versben bujdosó haramiák” vagyunk, mert a korszellem behemóttjával szembeni csatát már elvesztettük. Húsz éve még csak azt tudtam, hogy a nyugati piaci és politikai formákat átvéve (volt erről elég tapasztalatom Amerikában és Nyugat-Európában) nem a szabad művészet, hanem a zsurnalizmus uralkodik majd. Ma már belátom, nem néztem elég mélyre, hiszen a vérben-háborúban megszenvedett erkölcsi nihilizmus méhéből kibújt annak még visszataszítóbb fattya, az esztétikai nihilizmus is.

TORNAI JÓZSEF

## *Bujaság-király-királynő*

*Hús-mennyedbe fogadtál,  
bitón vagyunk boldog pár.*

*Ágaskodik tomporod,  
robbanok és robbanok,*

*csiklódon, vesszőhegyen  
jön szépség, veszedelem,*

*együtt hullunk, rakéta,  
idegünk hálójába,*

*vér és vágy és citrus ág,  
öregség, fiatalság  
kúszik át, agyunkon át,*

*ott rovarként te meg én  
tekerünk gyönyör hegyén*

*egyre följebb és följebb,  
tisztulásunk megbüntet,*

*két összeragadt bogár,  
én, a bujaság-király,  
te, a királynő, Istár.*

## Varanisi

*Varanisi a város, ahol halálom  
után nem kell újjászületnem,  
Varanisi, ahol a Gangeszba dobnak,  
mikor már elégették a testem.*

*Varanisi a boldogság, csontom és bőröm  
lassan bűzölög, öreg vagyok már,  
és nem várok mást, mint a nászt, mikor  
a lelkem az istenekkel hál.*

*Varanisi a bölcsesség, hogy csak az  
elmúlás lehet szebb, mint a földi dalok,  
ha itt tűnik el a húsom maradéka, míg  
az egymásra gyűjtött szantálfa pattog-ropog.*

*Varanisi, dicsőség és gondolat együtt:  
kilencvenen túl, fogatlanul várom a halált,  
nincs szelídebb és vigasztalóbb, mint  
üszkösen-parázsosan ringatózni a – Gangeszen át.*

*Varanisi, mennyi étel- és virágáldozat  
szülte meg ezt a partot és vizet nekem,  
Varanisi, szent mindentől-szabadulásomat  
a te hullámtörődnek köszönhetem.*

*Szálljon hát most a himnusz néma számból:  
ó istenek, valóban megkönyörültök?  
Száz és millió holttetem semmi-létét  
táplálják itt a tüzek és füstök.*

*Ó ősi máglyalobogás és perzselés!  
Az idők eleje óta itt lényem önmagába száll,  
és leszek a villódzó sötétség  
és a mindent átizzító homály!*

*Nem vagyok más, mint ami történt és  
történik velem, csupán ujjongó csontu váz.  
Varanisi, te vagy a folyó reves kőlába  
és a legelső és a legvénebb tudás.*